

NAGY PÉTER

Az abszurd abszurduma

Párizsi levél

Az elmúlt színházi évad Párizsban nehezen indult - vagy legalábbis kezdetben kevés igazi érdekességet hozott. A bulvár uralkodik - nemcsak a nagybulvár színházaiban; a rendezők itt is egyre nagyobb erőfeszítéseket tesznek, hogy a színház hajójából kidobják az iroda-lom ballasztját, s a színpadot saját művészetük egyedüli területévé tegyék. E törekvésnek talán legjellemzőbb kísérlete Bourseillier Odéon-beli mutatványa, ahol a rendező *Oh America!* címen mintegy saját útinaplóját állította színpadra - nagy formai ügyességgel és nagy tartalmi ürességgel. Ennek az egyre erősebb törekvésnek a visszahatása Jean-Louis Barrault ellenirányú, sikertelenségében is tiszteletreméltó kísérlete, aki viszont a szürrealisták egyik őse, a „patafizikus” Alfred Jarry műveiből csinált színházi estét - anélkül, hogy drámát sikerült volna belőle csinálnia.

Irodalom és színpadi élmény két újdonságban találkozott igazán a színpadon: Ionesco és Edward Bond darabjaiban. Ionesco *Jeux de massacre-ja* (Tömeggyilkossági játékok) a Théâtre Montparnasse remek együttesének bámulatosan pergetett és mindvégig tiszta vonalvezetésű előadásában elég nagy siker volt. Pedig a darab maga inkább csalódás: nem mintha Ionesco ma kevésbé ismerné a színpadot és nyelvi lehetőségeit, mint régebben, hanem mert - az alapötletet kivéve - mindenben kissé ön-magát ismétli. A szkeccs-szerű jelenet-mozaikokból való darabépítkezésben csakúgy, mint az egymástól független s mégis egymásba fonódó párhuzamos pár-beszédek bravúrában a jellemábrázolás nélküli, eleve adott típusokban, mint az árnyaltan jelzett helyzetekben; az abszurdum köznapiságában s a mindennapok abszurdításában. Új a mindent előlöntő, az egész darabot egyetlen témaként átfogó rettegés a haláltól - bár ez sem új, hiszen előző darabja, *Lo roi meurt* (A ki-

rály haldoklik) ugyanazt mondta el egy ember történetében, amit most egy városban. S talán ez az új benne? De hiszen ez sem, mert ez a szituáció - ki ne ismerne rá - Camus Pestisének az alap-helyzete, pusztán ami Camus számára történetileg meghatározott politikai parabola volt, az Ionescónak egy városra általánosított pszichózisa.

Éppen ez húzza le a darabot, az író s a színészek meg a rendező számos formai bravúra ellenére: mivel a szorongását nem tudja valóban drámailag általánosítani, az általánosság érzését a nézőben a tömegesség bemutatásával igyekszik felkelteni: őszi légyként hullanak megállás nélkül az emberek a színpadon, ami kezdetben ijesztő, később furcsa, s hamarosan egyszerűen komikus. S ezen az ellenhatáson azzal sem tud segíteni, hogy az esztelenül pusztuló emberek elvadultságát az emberevés színpadi bemutatásával próbálja érzékeltetni. Az egész végeredményben önmaga elmentébe fordul: ritkán láttam színházból ilyen jókedvű közönséget távozni, mint itt; s ha a néző másnap kijózanodott derűltségéből, akkor is csak arra a következtetésre juthatott, hogy Ionescónak sikerült ezzel a darabbal saját legnagyobb művészi vívmányát a visszájára fordítani. Ionesco nagy találat az volt, hogy meg tudta mutatni a bevett közhelyek abszurdítását; most viszont megírta a létezés abszurdumának a köz-helyességét.

Edward Bond neve Anglián kívül még nem nagyon ismert; nálunk legfeljebb Antonioni nagyszerű filmje, *a Nagyítás* forgatókönyvírójaként tartják számon - már akik a forgatókönyvírókat számon tartják. Angliában viszont talán a legismertebb fiatal drámaíró. Harminchat éves s három darab - és három botrány van mögötte, mert minden darab-ját eddig botrányos körülmények között kellett levenni a műsorról, annyira felborzolta a közvéleményt. A Théâtre National Populaire most a legutóbbi mutatta be, szintén kitűnő előadásban. Az *Early morning* már címében szóvicc: „kora reggel” s (ugyanilyen ejtéssel, egy betűnyi helyesírási különbséggel) „korai gyász” egyszerre. Óriási bohózatként, mely egyszerre megmagyarázza a körü-

lötte gyűrűzött botrányt, hiszen Bond durván és ellenállhatatlanul támad minden ellen, ami az angol társadalom előtt szent és támadhatatlan: Viktória királynő kegyetlen hipokrita és szenvedélyes leszbikus, Florence Nightingale Viktória szeretője, majd útszéli ringyó, Albert herceg kicsinyes intrikus, Disraeli malomlatti politikus, Gladstone szadista hintáslegény - s így sorolhatnánk még tovább mindazt, ami a darabban szándékos és célbataláló polgárpukkasztás.

Ha csak ennyi volna a darab, akkor nagyszerű, egész estét betöltő kabaré lenne; de ennél sokkal több. Bond ezzel az irreális, groteszk-játékos történelemmel valójában az emberi kondícióról mond parabolát. George és Arthur, a számi iker trónörökösök még groteszk tréfa; de amikor George meghal s Arthur a vállára boruló csontvázal bolyong és beszélget, már nem csak Hamletet persziflálja (azt is), de mélyebben és igazabban mondja el színpadi jelképben egy pillanat alatt mindazt, amit Ionesco egy estén át próbált elmondani. Hallatlan biztonsággal mozog Bond a színpadon: Behan vaskos humora, O'Casey játékos fantáziája, Brecht scenikai bátorsága egyaránt szolgálatába szegődtek. De aminek e képességek szolgálatába szegődtek, az több mint kétséges: kétség-beejtő. Mert Bond állandó kacagatás közben arról igyekszik nézőjét meggyőzni, hogy az embernél aljasabb állat nincs a világegyetemben; hogy az ember célja az ember elpusztítása, s aki ezt a legnagyobb méretekben tudja gyakorolni, az a legjelentékenyebb ember. Majd miután találatos stratagémával mind egy szálal elpusztította a színpadán mozgó emberiséget, a túlvilágon (vagy a tudat-alatti mélyvilágban?) folytatja: ott, ahol az emberek halhatatlanok, ahol nincsen szenvedés már, csak újra meg újra éhség, minek következtében egymást eszik az emberek, de se baj, minden lerágott tag újra kinő, s kezdődhet az egész előlről, míg Arthur új megváltóként nem kezdi prédikálni az emberevés tilalmát -, hogy a végén egy nagy agapén őt is és véglegesen, megegyék.

Önmagában már az is figyelemreméltó, hogy két jelentős alkotó egymástól függetlenül, egy időben ugyanarra a vég-

eredményre jut; hogy a fogyasztói társadalom talaján e társadalmat szimbolikusan mindkettő a kannibalizmusban tudja színpadilag kifejezni. Hogy az abszurd drámának túl kellett jutnia - és túl is tudott lépni a szellemi-biológiai rothadás ábrázolásán, amelynek Beckett volt a nagymestere, s eljutott az aktív emberevésig. De ez még csak életrajzi-anekdotikus vagy irodalomszociológiai szempontból lenne érdekes.

A valóban érdekes és szimptomatikus az, hogy mindkét mű a maga módján az egész emberiség művészeti múltjának - vagy legyünk szerényebbek: drámai múltjának - visszavételére törekszik. Mert mióta az emberiség művészileg tudja megfogalmazni a gondolatait, végtelen variációkban végül is ugyanazt mondja: hogy embernek lenni szörnyű ugyan, de gyönyörű lehetőség. Ionesco egy modernizált haláltánc formájában, Bond egy groteszken persziflált filozófiai tanköltemény formájában ezt a visszajára fordítják, s azt mondják, hogy embernek lenni szörnyű, s az ember lehetősége csak e szörnyűség kiteljesítése. S mivel ezt a végtelenen pesszimista tanulságot egy adott társadalom adott közönsége előtt mondják el, látszólagos társadalomrombolásuk az adott, konkrét társadalmi rend aktív megerősítésébe csap át: ha az emberi élet azonos az értelmetlen pusztulással, sőt a tudatos ön-pusztítással, akkor teljesen mindegy, hogy a még előttünk álló kis időt mivel töltjük: a forradalomra hívó demagógokat éppúgy utoléri az értelmetlen halál Ionescónál, mint ahogy a megváltót megeszik Bondnál, még a Paradicsomban is.

Kell-e vitatkozni ezzel a tanítással, ezzel a pesszimizmussal? Bizzunk benne, hogy a kritikus szavánál hatékonyabban fog vele vitatkozni maga a történelem.

SAMUEL BECKETT

immár harmadízben készül Nyugat-Berlinben rendezni: a Berlieni Ünnepi Hetek alkalmából szeptemberben mutatja be a Schiller Theater az Ó, azok a szép napokat az író rendezésében. Beckett ugyanitt maga állította színpadra 1967-ben *A játszma végét* és 1969-ben *Az utolsó tekereset*.

Mykenae, 1971. április 10.

GEORGES SCHLOCKER

A fiatal színházak világtalálkozója

Válságban van-e a színház, vagy sem? Nancy, ahol immár nyolcadszor rendeztek nemzetközi színházi fesztivált, mindenestre arról tanúskodik, hogy nincs. Legalábbis Nancyban. Az egész várost átvarázsolja a színház. A fiatal kísérletező együttesek a város tíz különböző pontján mutatják be produkcióikat, s a közönség érdeklődése nem csillapodik: minden előadásukat zsúfolt nézőterek fogadják. Nancy persze nemcsak a túl-áradó lelkesedésre, hanem a bosszankodásra is bőven ad okot. Miközben megrészeget a végtelen panoráma, amit a világ minden tájáról érkezett együttesek seregszemléje nyújt, a velük járó kaotikus állapotok mindjárt ki is józanítanak. Ha pedig a zűrzavart, a rengeteg balesetet szóvá teszi valaki, a szervezés vezetője, Jack Lang teljes lelki nyugalommal a szűkös költségvetésre hárítja a felelősséget. No meg arra, hogy az önkéntes munkára jelentkezett diáksereg tapasztalatlan, tehát ügyetlen segítség. Valójában azonban egyedül a rosszul szervezést kellene hibáztatnia.

Az viszont tény, hogy a Nancyba érkezők száma messze meghaladja a fesztiválváros befogadóképességét. Valamennyi, hírnevet még nem szerzett szín-ház - hívva vagy hívatlanul - Nancyba kívánczik. Mert Nancyban, jól tudja ezt a színházi világ, eddig még minden évben feltűnt *egy-egy* különös tehetség. Senki nem beszélt Grotowskiról, míg itt nem járt a hatvanas évek közepén; itt indult világhódító útjára *a Bread and Puppet*; itt mutatkozott be az *Open Theatre*. Nancy minden év májusában a jövő színházának igazi tőkéjévé válik.

Új törekvések kavalkádja

Egyébként nemcsak az új színházesztétikát lehet itt tanulmányozni, hanem a modern színház szociológiáját is. A fesztivált az egyetem segítette át kezdeti nehézségein: úgy is mondhatnánk, hogy az egyetem emelte ki a bölcsőből. Mind tekintélyével, mind anyagi erőivel támogatta. Ezek az idők azonban elmúltak. Hiába lett közben Jack Lang professzor ugyanitt, az új rektor, akárcsak a lakos-

ság nagy része, „kellő” tartózkodással figyeli a színházi kavalkádot. Rövid ideje viszont a város új főhatósága szimpatizál a fesztivállal, most az támogatta.

A színházi találkozó, mint valami „kultúruzhatag” évente egyszer alaposan átmossa a várost, s kibillenti nyugodt, hétköznapi poroszkálásából. Az egykori hercegi város a politikai ellenzék fellegvára lett - persze dél-amerikai szempontból, s a problémákat is onnan importálva. Politikai öntudatot szít minden együttes, érkezzen akár Venezuelából, Columbiából vagy Brazíliából. Az elnyomás elleni harcra hívnak fel, üdvösséget egyedül a hön óhajtott szocialista társadalomban látnak. Az otthoni közönség elszánt arccal fogadja, s ütemes tapssal kísért, ritmikus lejtésű jel-szavakkal felel is rá. A bogotai *La Ma-ma* előadása például a columbiai népnek az amerikai imperializmus elleni felszabadító harcát mondja el, csendes heroizálással, plakátszerű karikatúrák formájában. Szinte előre halljuk a tipikus nyugati érvelést: kellő mennyiségű információhoz jutottunk, bár egy szinte teljesen ötletelen előadás keretében. Csakhogy aki leszolja ezt az előadást - mely valóban nem törekszik látványosságra, mindössze a történetek felvázolására koncentrál -, az elfelejtkezik arról, hogy Dél-Amerikában a színház a fel-szabadító harcok szerves része. Épp ezért ennek a színháznak a „munkásai” úgy érzik, hogy művészetüknek fegyverré kell válnia, s színházuknak a valóság kegyetlenségét ugyancsak kegyetlen és sivár módon kell tükröznie. Am az az agitációs jelleg, melyet számos latin-amerikai együttes magán visel, nem kivételi cikk. Amikor Nancyban az előadás befejezése után happeningre invitálták a megjelent fiatal nézőket, azok készséggel részt vettek volna a játékokban, de teljesen tájékozatlannak és hozzá nem ér-tőnek bizonyultak. Nyilvánvalóan mutatja ez, hogy az ilyenféle agitáció csak ott-hon, születési helyén képes a nézők öntudatának felébresztésére; máshol, külföldön ugyanez a beszűkülés és a sematizmus benyomását kelti. Nem azt akartam ezzel mondani, hogy az ilyen szín-házi formának nálunk nincs funkciója, hiszen a valóság, legalábbis potenciálisan, minden színházban jelen van; egy-szerűen csak arról van szó, hogy Európában más a valóság, s ez a más valóság sem felismerhetővé, sem áttekinthetővé nem válik géppisztolyok és fenyegetőző öklök kereszttüzében.